

הדף החדש

"שביעי של פסח"

יום שני כא' ניסן תשס"ז

מסכת חגיגה דף ב'

עלון יומי ללומדי הדף היומי
יו"ל ע"י מדרשיית הדף היומי פ"ת

לע"נ גיטל מלכה ע"ה בת הר"ר אשר אנטשיל ז"ל midrashiya@eagleintl.com

עיונים על הדף

מה הגדר של "חצי עבד וחצי בן חורין"?

הכל חייבים בראיה. ומרבים חצי עבד וחצי בן חורין שחייב בראיה. וע"י בתוס' (ד"ה הכל לאתווי) שמדובר למשנה אחרונה שכופין את רבו לשחררו ולכן חייב. מהו "חצי עבד וחצי בן חורין", הרי לא מסתבר לומר שיש כאן ב' גופים שונים.

ונספה להביא בקצרה את היסודות המפורסמים יותר. גוי לא "פטור" מהמצוות. הוא בכלל לא בפרשת חייב במצוות, כדי שנאמר עליו שהוא "פטור". "ישראל", חייב במצוות. אלא, שיש בישראל כמה סיבות לפטור, כגון, אנוס או חולה וכד', שאמרה עליו תורה שהוא פטור מן המצוות. "אשה" היא חייבת במצוות, אולם יש לה פטורים מן המצוות שאינם קשורים לאשה. כגון, לא תקיף פאת ראשך וכד'. כמו"כ אמרה תורה שמצוות עשה שהזמן גרמא, אשה פטורה. "עבד", הוקש לאשה לגבי החיובים, ולכן הוא פטור ממצוות עשה שהזמן גרמא. אולם עתה יש להתבונן ב"חצי עבד וחצי בן חורין", מצד הבן חורין הוא ישראל גמור. אולם מצד החצי עבד עדיין אין חיובו שווה לאיש. איך נדון אותו?

תוס' בכמה מקומות בש"ס (לפנינו, וב"ב יג. ובגיטין מא. ועוד) בנידון של פריה ורביה, שאמרו שחצי עבד וחצי בן חורין לא יכול לקיים מצוות פריה ורביה. שואלים תוס', שיבא העשה של מצוות פריה ורביה וידחה את הלאו, של איסור ביאה ש"לא יהיה קדש" של הבן חורין. ותירצו תוס', כמה תירוצים ויעיין"ש.

הקשה הטור"א (כאן), מה הצד של תוס' שידחה עשה ל"ת. הרי לכאור' הו' שני גופים חלוקים, שהרי על החצי ב"ח יש עשה של פו"ר. ועל החצי עבד אין. ומאידיך, לאו שלא יהיה קדש אין בצד עבדות שבו. מחדש הטור"א, עכ"פ נקרא "עשה ולא בגוף אחד". ולכן להו"א של תוס' שייך להגיד שידחה עשה את הלאו. ומביא ראיה, שמצאנו לגבי חטאת כשרה, שנבלע בתוכה חטאת טמאה, הדין, שמתר באכילה משום דאתי עשה של אכילת כשרה ודוחה את הלאו של איסור אכילת פסולה.

וכתב הגר"ח בסטנסל (הובא בהרחבה בספר זכרון "אש תמיד") שלכאור' ראיית הטור"א מחטאת כשרה שבלעה חטאת פסולה אינה מובנת. אמנם מצאנו בד"ן חטאת שנבלע בה חטאת טמאה, שהלאו והעשה הם שני גופים נפרדים בבהמה, שיש בהמה של חטאת כשרה ויש בהמה של חטאת פסולה. אולם כאן אין סיבה להתייחס לגבי הבהמות אלא לגבי האדם שאוכל ואצלו זה מוגדר לאו ועשה באדם אחד. ולכן שייך לומר שיבא עשה וידחה. אולם בחצי עבד וחצי בן חורין, עדיין מדובר על כעין ב' בני אדם ומה שייך לומר שידחה עשה של אחד את הל"ת של האדם השני.

חקר הגר"ח מדוע עבד פטור ממצות פריה ורביה, האם משום גז"ש לאשה "לה" "לה", מה אשה פטורה אף עבד נמי. א"כ הפטור ודאי מתייחס לאדם שהרי יש לו סיבה לפטור כמו באשה. או שסיבת הפטור לעבד ממצות פו"ר זה משום שיש כלל של עבד אין חיים (יחוס) וא"כ הפטור הוא רק על מהות העבד משום שהולדות לא יתייחסו אחריו, א"כ לא שייך שהתורה תחייב אותו במצוות פו"ר על וולדות שלא מתייחסים אחריו.

והוכיח הגר"ח, מדברי הגמ' ביבמות (סב') שנחלקו ריב"ב ורבנן האם אשה מצוה על פו"ר. ולשיטת ריב"ב ששכר שאשה מצווה על פו"ר, ולא מצאנו שריב"ב חולק לגבי עבד ולומד שאף עבד מצווה על פו"ר. א"כ ודאי צ"ל שהפטור של עבד ממצות פו"ר משום שאין לו חיס. שהרי כנזכר אם סיבת הפטור הייתה מצד שהוקש לאשה, הרי לדעת ריב"ב היה צריך להיות חייב כמו אשה.

ומעתה אומר הגר"ח אם עבד פטור משום שאין לו חיים כ"ז סיבה לפטור אותו כאשר הוא עבד וכל מעמדו הדיני שהוא "עבד" ולעבד אין יחוס לוולדותיו. אולם "חצי עבד וחצי ב"ח" היות ובצד של הבן חורין יש כאן חיוב גמור על מצוות פו"ר כיון שבן חורין יש יחס והוא מחוייב בדבר כישראל גמור. א"כ אף החלק של העבדות שבו יהיה מחוייב במצוות פו"ר כיון שיש לו יחס לוולדותיו מצד החלק של הבן חורין. א"כ כל הנידון הוא באדם אחד. יש לו חיוב על פו"ר אולם מצד שני יש בו איסור. וכדי שיקיים מצוות פו"ר, צריך להיות שה"חצי עבד" יקיים את מצוות פרו ורבו ע"י ה"חצי בן חורין" א"כ צודק הטור"א שנקרא הדבר עשה ול"ת באדם אחד בדיק כמו חטאת בלועה.

אלא כפי הנזכר, כל זה מבוסס שהפטור של עבד ממצות פו"ר, מחמת שאין לו חיס. ואז ברגע שיש לו חיים מצד הבן חורין שבו, צריך לדון שעשה של פו"ר ידחה ל"ת. כ"ז רק לפי שיטת ריב"ב שזוכר שלא חולק בעבד שפטור ממצות פו"ר ומצד שני חייב אשה. אולם לפי רבנן, שפטור אשה מפו"ר, עדיין אפשר לומר שעבד פטור מפו"ר זה מחמת שהשוו אותו לאשה וא"כ חזרנו לשורש השאלה, שלא שייך לומר שהעשה והלאו הם באדם אחד. כיון שהפטור של עבד זה מחמת הדמיון לאשה כלומר אך ורק בגלל שהוא עבד א"כ זה לאו ועשה בב' גופים שונים.

אלא אומר הגר"ח אף לדעת רבנן באשה שיש לה פטור בכ"ז מה שעבד פטור ממצות פו"ר זה משום שאין לו חיים ולא מהטעם שהוקש לאשה. והראיה שכתבו התוס' (ב: ד"ה לא) שעבד חייב בפריה ורביה. והקשו האחרונים הרי לקמן (ד:). אמרו כל מצוות שאשה חייבת עבד חייב. ושהאשה פטורה עבד נמי פטור. וק"ל שאשה פטורה מפו"ר, א"כ מדוע כתבו התוס' שעבד חייב בפו"ר. אלא צ"ל שתוס' סברו שאשה פטורה מפו"ר, משום שנאמר ו"כבשוה", דרכו של איש לכבש ואין דרכה של אשה לכבש. וזה הסיבה לפטור אשה. א"כ עבד שהוא "אדם" ודרכו לכבש, מתחייב בפו"ר. (וכן אי' בדעת הר"מ בהל' עבודת כוכבים פי"ב ה"ב אשה פטורה בהקפת הראש דאיה בהשחתת הזקן ומיהו עבד חייב היות ואיתא בהשחתת הזקן ורחמנא תליא בכל שיטנו וכו' וכן ביאר בכ"מ ויעיין.) א"כ בניד"ד עבד פטור מפו"ר, לאו משום דאיכא גז"ש "לה" "לה" מאשה, דאי משום הא עבד היה חייב, היות והוא איש ודרכו לכבש. אלא ודאי משום שאין לו חיס. וא"כ הדרינן להא שיקיים הפו"ר הצד עבדות ע"י הצד ב"ח ויש יחוס לבניו, והו' חיוב בחד גברא מכח שני הלכות ואשע"כ ניהא מאוד הא דהביא הטור"א מחטאת בלועה. ודו"ק.

מבואר מכל הנזכר שמעמד "חצי עבד וחצי בן חורין" אין הוא מוגדר כשני אנשים, שהרי אין בכך סברא. אלא הביאור, כיון שבזמן שהוטבל לעבדות דנו אותו כ"אשה" וכאשר השתחרר חלקית הפך הוא ל"ישראל" אולם כיון שהשתחרר רק חלקית יש בו הלכות סותרות ולכן כופין את רבו לשחררו לגמרי, שאל"כ לא יהיה לו תקנה.

סיכום הדף

נושא היום: חיוב ראייה על מין

הכל חייבים בראיה (לרש"י, להיראות בעזרה ברגל. לתוס', חיוב קרבן ראייה) **למעט** חרש, שוטה, קטן, טומטום (אין ידוע מהו), אנדרוגינוס (יש בו סימני זכר ונקבה), נשים, עבדים שאינם משוחררים (לרבינא בדף ד' מדובר בחצי עבד וחצי בן חורין. **ולאבע"א**, מדובר למשנה ראשונה שלא חייבו את האדון לכופ לשחררו), סומא, חולה, זקן ומי שאינו יכול לעלות ברגליו. **קטן הפטור לב"ש** שאינו יכול לרכב על כתפי אביו. **לב"ה**, לאחוז ביד אביו ולעלות. **לב"ש**, "עולת ראייה", חיובה בערך ב' מעות כסף. ו"שלמי חגיגה", בערך מעה אחת. **ולב"ה**, "עולת ראייה" בערך מעה. ו"שלמי חגיגה" בערך ב' מעות.

"הכל חייבים" (לרבות, א. חצי עבד וחצי בן חורין. ולאבע"א, למשנה אחרונה חייבים לשחררו. ב. לרבינא שפטור ח"ע וחב"ח, חגור שהתרפא ביום השני, מתחייב. ג. למ"ד ששאר ימי הרגל הם תשלומים לראשון ומי שהיה פטור בראשון, פטור אף בשאר ימים, בא לרבות סומא בעין אחת. **ולא** כמו יוחנן בן דהבאי שאמר משום רבי יהודה שפטור.

נחלקו ב"ש ובי"ח בד"ן חצי עבד וחצי בן חורין. **ולמסקנא**, הו"ד ב"ה לב"ש שכופין את רבו לשחררו. **היות** ולא נבראה העולם אלא לפריה ורביה ואם ישאר חצי עבד, לא יוכל לישא, לא בת חורין, ולא שפחה.

"חרש" שפטור מן המצוות, זה חרש שאינו שומע ואינו מדבר. **אולם** אם מדבר או אולם ששומע, חייבים בכל המצוות. **ואף** בשמחה. **אולם** ממועטים ממצות ראייה. **אע"פ** שיש להם דעת, **היות** ולמדו גז"ש ממצות "הקהל" שהם פטורים היות **ונאמר** "למען ישמעו ולמען ילמדו" ומיעטו מדבר ואינו שומע ושומע ואינו מדבר.